
UDK 821.163.6.09:913(497.4)

Miran Hladnik, Jerneja Fridl

Oddelek za slovenistiko FF UL, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU, Ljubljana

PROSTOR V SLOVENSKI ZGODOVINSKI POVESTI IN NJEGOVA GEOGRAFSKA PREZENTACIJA

Zgodovinske povesti so povečini umeščene v geografsko določljiv prostor, ki ga je mogoče kartirati na zemljevidih. Ti imajo zaradi slikovne predstavitve stvarnosti veliko sporočilno vrednost. Analize in upodobitve na zemljevidih s pomočjo geografskih informacijskih sistemov zahtevajo predhodno vzpostavitev tabelaričnih podatkov. Podatkovna zbirka slovenskega zgodovinskega romana iz leta 1999 vsebuje tudi podatke o dogajališčih, ki so bili za potrebe vzorčne predstavitve na spletnih zemljevidih dopolnjeni in poenoteni za 48 izbranih romanov od skupaj 310 vpisanih. Članek popisuje izkušnje in dileme z označevanjem dogajališč v romanih in razlaga pripravo podatkov za novo podatkovno zbirko in za njihovo prezentacijo na zemljevidu. Pripenja jih na dosedanje ugotovitve o značaju in vlogi prostora v tem žanru, poroča pa tudi o drugih postavitvah literarnih in literarnovednih podatkov na zemljevide.

Ključne besede: slovenski zgodovinski roman, dogajališče, podatkovna zbirka, GIS, kartiranje

1 Uvod

Za geografsko prezentacijo prostora in družbenih pojavov so zemljevidi zelo uporabno sredstvo in so že pred besedilnimi sporočili omogočali komunikacijo med ljudmi. Sprva so služili za orientacijo v prostoru in prikaz lastninskih odnosov, pozneje pa so pomagali oblikovati odnos do sveta in predstavili ustvarjalcev oz. kartografov pogled na svet (McKENZIE 1986; DORLING in FAIRBARN 1997; COSGROVE 1999). Zato je razvoj zemljevidov skozi zgodovino neločljivo in neposredno povezan z družbenim, kulturnim, gospodarskim, političnim in ideološkim dogajanjem v družbi. V ospredju niso le geografske prvine zemljevida, pač pa njegove simbolne vrednote, saj je tudi konstrukt določenega okolja in časa (FRIDL in URBANC 2006: 53). Zemljevide odlikuje velika sporočilna vrednost, ki sta jo v začetku 20. stoletja prepoznala pionirja literarnega kartiranja Siegfried Robert NAGEL z delom *Deutscher Literaturatlas: Die geographische und politische Verteilung der deutschen Dichtung in ihrer Entwicklung* (1907) in Josef NADLER v *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften* (1912–1927). Najbolj ju je zanimal krajevni (regionalni, deželni, pokrajinski) izvor avtorjev, kar je poleg naslovov literarnih del najpogosteje kartirani literarnozgodovinski podatek (PERENIČ 2012).

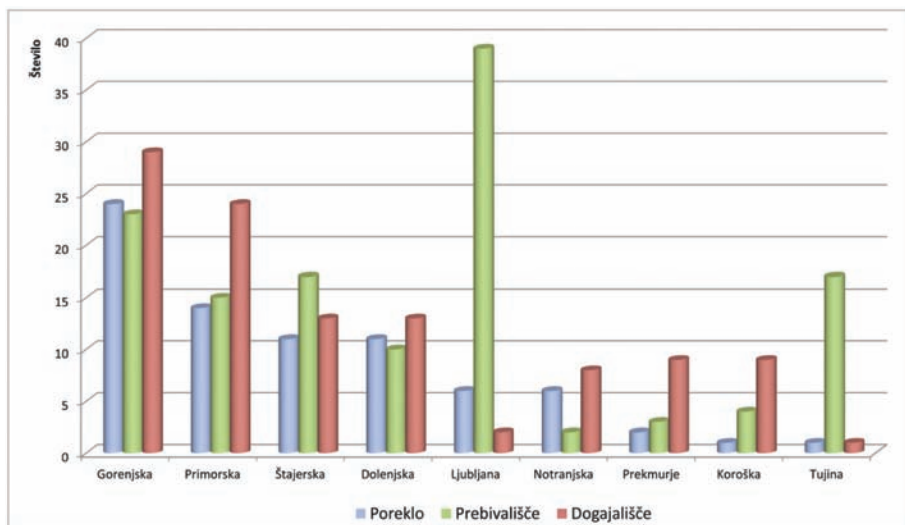
Upodabljanje literarnih prostorov je kljub uveljavljeni računalniški kartografiji časovno in vsebinsko zahtevna naloga, saj geografski informacijski sistemi omogočajo izdelavo zemljevidov in prostorskih analiz le, če imamo sistematično urejene podatkovne zbirke.

2 Dogajališča v slovenskih pokrajinskih povestih

V drugi polovici 80. let je bila za potrebe monografije o žanru slovenske kmečke povesti (HLADNIK 1990) zasnovana podatkovna zbirka, ki je med polji v zapisu vsebovala tudi samostojno kategorijo dogajališča. Leta 2000 je bila zbirka postavljena na splet (HLADNIK in JAKOPIN 2000). Občasno jo s podatki iz diplomskih nalog dopolnjujejo demonstratorji, tako da je trenutno med 235 zapisi 130 takih, ki imajo v polju Prostor (*sp* 'space') opisne atributne podatke o lokacijah dogajanja. Včasih gre za realne kraje, npr. Hotedrščica (Notranjska) v Albrehtovi povesti *Dom na Slemenu* (1935), večinoma pa so imena krajev fiktivna oz. prenesena iz kakšne druge pokrajine. Npr. vas Kosovec v Beli Krajini, kjer se dogaja Zupančeva povest *Stari Hrk* (1934), ne obstaja, niti je ni mogoče identificirati v zgodovinskih dokumentih. *Atlas Slovenije* in Register zemljepisnih imen v Geopediji pokažeta pod tem imenom le slabo poznan vrh na jugovzhodnem robu Jelovice, daleč stran od dogajališča.

Lociranje literarnih dogajališč v realni prostor je prav zato zahtevno in večkrat tudi subjektivno dejanje, saj georeferenciranje podatkov zahteva določitev koordinat x in y za kartografske prikaze v državnem Gauss-Krügerjevem koordinatnem sistemu, ali φ (geografska širina) in λ (geografska dolžina) v svetovnem geografskem sistemu (WGS). Ker v primeru domišljajskih dogajališč koordinat ne moremo natančno določiti, si pomagamo s posploševanjem, tako da največkrat izberemo širšo umestitev v prostor, npr. namesto posameznih krajev uporabimo zgodovinske regije (Primorska, Gorenjska, Notranjska, Štajerska ipd.) ali naravnogeografske regije (Škofjeloško hribovje, Poljanska dolina, Gorjanci ipd.). Maska vsebuje še polje Žanrski tip, kamor bi se dalo vpisati npr. tudi žanrsko oznako »pokrajinska povest«, vendar od izpolnjevanja polja ni prišlo.

Primerjava med pokrajinsko distribucijo literarnih dogajališč, pisateljskimi rojstnimi kraji in pisateljskimi prebivališči (gre zlasti za pokrajinsko povest v 20. in 30. letih 20. stoletja) je pokazala, da je po številu rojstnih krajev in dogajališč na prvem mestu Gorenjska, ki je prispevala več kot četrtino (27 %) pokrajinskih povesti. Sledijo Primorska (22 %) ter Štajerska in Dolenjska z enakim odstotkom pokrajinskih povesti (12 %). Pri Gorenjski, Štajerski in Dolenjski je razmerje med številom krajev rojstev avtorjev in številom povesti, ki se dogajajo v določeni pokrajini, v korelaciji. V prid števila povesti pa to razmerje odstopa pri Primorski, Prekmurju in Koroški, predvsem na račun plodovitih pisateljev Franceta Bevka, Miška Kranjca in Prežihovega Voranca. V primerjavi med pisateljskimi prebivališči in dogajališči zelo izstopata Ljubljana (30 %), kjer je dlje časa preživel skoraj tretjina preučevanih pisateljev, in tujina (13 %); obe glede na število prebivališč pisateljev dosegata zelo nizke vrednosti v številu dogajališč (Ljubljana 2 % in tujina 1 %). Izstopajoče število prebivališč v primeru Štajerske je treba pripisati eksodusu primorskih pisateljev zaradi fašističnega pritiska med vojnama in njihovi naselitvi na Štajerskem.

Slika 1: Pokrajinsko poreklo in prebivališča avtorjev v primerjavi z dogajalnimi prostori v njihovih kmečkih povestih (HLADNIK 1990: 47).

3 Dogajališča v slovenskih zgodovinskih povestih

Po zgledu vpisnega lista kmečkih povesti je bil 1996 napravljen vpisni obrazec za zgodovinsko povest in roman, tokrat z dvema poljema za prostor: *sp* za vnos imena lokacije dogajanja in *mp* (mikroprostor) za poimenovanje tipičnih dogajališč, kot so grad, mesto, gozd, jama, gostilna itd. Zadnje polje je bilo izpolnjeno samo za 35 tekstov, polje *sp* pa za 268 od 310 tekstov. Čeprav je bila pri vprašalniku za zgodovinski roman pozornost na času kot osrednji kategoriji žanra, se je pokazalo, da je žanr enako prikladen tudi za identifikacijo realnih dogajališč, celo veliko bolj kot kmečka povest. 13,5 % prostorsko neoznačenega korpusa ne pomeni, da realnega prostora ni bilo mogoče določiti (v takem primeru stoji oznaka prostor nedoločen, zgolj fiktiven ali kaj podobnega), ampak da tolikšen del korpusa pač ni bil popisan in analiziran.

S prostorom povezana žanrska oznaka je **lokalnozgodovinska povest**. S tem žanrskim tipom je slovenski zgodovinski roman našel tematsko nišo, ki ni zanimala veliko piscev iz drugih nacionalnih literatur. Gre za bolj ali manj lokalno pomembne zgodovinske dogodke in osebe od 17. stoletja dalje. Velike vladarske osebnosti in umetniški geniji so se rojevali drugje, velike bitke so se bojevale drugje. Celo najpomembnejše zgodovinsko srečanje na Slovenskem, kongres Svete alianse v Ljubljani leta 1821, kjer se je odločala prihodnja usoda Evrope, je bil iz patriotskih razlogov leposlovno zanimiv samo Slovencem. Kakih 30 besedil se osredinja na zgodovino samostanov (Stična, Velesovo), romarskih središč (Bled, Brezje, Sveta gora, Višarje), gradov (Rebrca) ali mest (Ljubljana, Maribor, Idrija, Novo mesto, Železna Kapla itd.).

Pogostejši so popisi življenja v zgodovini Ljubljane, ki kličejo po ožjem žanrskem nazivu ljubljanska povest. Tavčarjeva »novela« *Janez Solnce* (1885–1886) je po izstopajoči količini zgodovinskega podatka (v velikem delu je povest le literarizirano zgodovinsko poročilo o ceremonialu ob obisku cesarja Leopolda I. v Ljubljani leta 1660) blizu Jurčičevemu *Tatenbahu* in poznejšim profesorskim romanom. V 19. stoletju je osamosvojitvev historiografskega podatka od fiktivne zgodbe še najbolj vidna v prvi od dveh Bohinjčevih povesti, katerih dogajališče je Ljubljana. V *Najmlajšem mojstru*, »povesti iz leta 1608« (1896), Ljubljana ni le kraj dogajanja, ampak so ljubljanski meščani in njihovo življenje tudi njena glavna tema. Ljubljanska povest nima vedno zgodovinske tematike in se umešča tudi v druge žanre. Taki so Malovrhovi romani *Pod novim orlom* (1904), *V Študentovskih ulicah* (1910), *Zaljubljeni kapucin* (1910), Ilke Vašte *Umirajoče duše* (1929), Kozakov *Šentpeter* (1931).

Ljubljanski potres na velikonočno nedeljo 14. aprila leta 1895 je bil predmet reportažnih in senzacionalnih obdelav (*Grozni dnevi potresa v Ljubljani, Velikonedeljski potres v Ljubljani 14. aprila 1895 l. in cesarjev obisk*, oboje 1895) in romanov: Fran Maselj Podlimbarski, *Potresna povest* (1903) ter Katarina Marinčič, *Tereza* (1989). Iz obletniške pobude in z obetom razpisane literarne nagrade sta ljubljanski potres za ozadje ljubezenske pripovedi izbrala Jani Virk (*1895, potres*, 1995) in Kajetan Kovič (*Profesor domišljije: Ljubljanska zgodba*, 1996); slednja je nekakšna ljubljanska *Gospa Bovary*.

Zlata Vokač je v *Marpurgih* (1985) in *Knjigi senc* (1993) povezala lokalno zgodovino Maribora z ilegalno dejavnostjo Židov in alkimistov.

Franček Štefanec je z mohorjanko *Sij nad reko* (1997) predstavil Prekmurje (Turnišče, Bratonce, Dokležovje, Veržej, Beltince) okoli leta 1722. Velikih zgodovinskih dogodkov v tem času ni bilo, med ljudmi pa je še živ spomin na roparske vdore Krucev, ogrskih verskih in socialnih upornikov v letih 1703–1711. Folklorno in kulturno-zgodovinsko spodbudo za tekst ilustrirajo podrobni popisi ljudskih praznovanj, odsotnost sklenjene zgodbe, slovarček prekmurskih izrazov, prevodi prekmurskih molitev, zagovora in poročnega nagovora iz narečja v standardno slovenščino, epizodno fabuliranje lokalnih zgodovinskih dejstev in fotografije opisanih lokacij. Vzgojno naj bi delovali slovenskonacionalna ideja in poučna poglavja iz lokalne zgodovine.

Drago Kuhar v *Prekmurski zgodbi* (1997) že z neologističnima podnaslovoma »zgodovinjeni roman« in »Protestantiana v Prekmurijani, Kolobarijana Reformiana« nakazuje svojo jezikovno eksperimentalno in hermetično orientacijo, ki pa je utemeljena v izrecnem nacionalnem, domovinskem in pokrajinskem ponosu, ki rojeva patetično in idilično dikcijo. Izza težko berljivega izraza je mogoče prepoznati romantične podobe dobrega in kulturno občutljivega ter ozaveščenega slovenskega ljudstva, skozi letnice in imena pa obrise avtorjevega predhodnega zgodovinskega berila. Pripovedovalec nastopa v vlogi nacionalnega preroka in dojema prekmursko protestantsko identiteto kot jedro slovenstva.

Lokalnozgodovinska pripoved je posebej živa v zadnjem času, ko se napaja še iz rodbinskih in rodovniških raziskav (Vinko Korošak, *Kmečka dinastija*, 2003, Ivanka Mestnik, *Grenki kruh*, 2003) in arheoloških izkopavanj (Rasto Božič, *Mesto situl*, 2008) in mogoče tudi turističnega interesa (Dušan Merc, *Potopljeni zvon*, 2004, Janez Švajncer, *Gostilna na ovinku*, 2002). Obilica dodane fotografske in arhivske

dokumentacije, zgodovinopisni uvodi ter spremne besede postopoma ukinjajo mejo med leposlovjem in stvarno literaturo.¹ Na lokalni status te produkcije, ki ima sem in tja bibliofilske ambicije (Rudi Šimac, *Legenda o sveti Heleni in sveti Marjeti*, 2008), kažejo sezname lokalnih sponzorjev in slovarji lokalnega izrazja na koncu. Relativno visoke naklade so izraz intenzivnega novodobnega zanimanja za zgodovino domačega kraja ali vsaj močnega prepričanja avtorjev in sponzorjev, da je sklicevanje na lokalno preteklost neobhodno za osmišljanje kulturnega vsakdanjika. Zadnje podjetje te vrste je literarni razpis za literarno upodabljanje Ptuja v okviru projekta Evropska prestolnica kulture, ki je pripeljal do serije romanov različne žanrske pripadnosti v zbirki Zapisani v Ptuj: Miha Remec, *Mitrejin koder ali Časovna struna v Petovionu*, 2011, Zdenko Kodrič, *Nebotičnik Mitra*, 2011, Jani Virk, *Kar je odnesla reka, kar je odnesel dim: Zgodba iz srednjega veka*, 2012, Feri Lainšček, *Orkester za poljube*, izid napovedan za 2012.

Konkretno dogajališče implicirajo tudi nekatere druge ožje žanrske oznake znotraj zgodovinskega romana: tema celjskih grofov ne more brez Celja, tema Uskokov je povezana z Jadranom, Senjem in otoki, turške povesti se vsaj deloma odpirajo v balkanski prostor (Maglaj, Banja Luka, Sarajevo v Bosni, Ozalj, Senj, Siget, Bjejlina, Dubrovnik na Hrvaškem, Niš, Beograd, Carigrad), antični romani kažejo na Rim ipd. Prav lociranje zgodovinskih krajev, ki so se v stoletjih tudi preimenovali, je pri kartiranju zgodovinskih dogajališč problematično. Sodobni GIS-programi sicer omogočajo, da lahko s skupnimi atributi povezujemo iste objekte iz različnih podatkovnih zbirk med seboj. Vendar pa je to zelo oteženo, če nimamo vsaj enega skupnega identifikatorja. Tako lahko s podatkovno zbirko Statističnega urada RS, v kateri so navedena vsa trenutno obstoječa uradna naselbinska imena s koordinatami, dopolnimo le tiste kraje v zbirki dogajališč zgodovinskih romanov, katerih poimenovanje se do podrobnosti ujema z današnjimi poimenovanji naselij. Problem pa nastopi, če:

- je v romanu navedeno fiktivno naselje ali pokrajina, ki je ne moremo umestiti v realni prostor;
- če so naselbinska imena ali oikonimi (imena naselij, zaselkov in delov naselij) ali nenaselbinska imena (pokrajinska zemljepisna imena in imena držav ali horonimi, vodna zemljepisna imena ali hidronimi, reliefna zemljepisna imena ali oronimi ter imena domačij, gradov, cerkva in drugih objektov) (KLADNIK 2005: 14) drugače zapisana, kot jih uradno zapišemo danes;
- so tuja imena poslovenjena (npr. Wien – Dunaj, Thessaloniki – Solun, Karlovac – Karlovec);
- se zapisi razlikujejo v velikih ali malih črkah (npr. Goriška Brda – Goriška brda, Maribor – MARIBOR);
- so se nekoč samostojna naselja priključila k večjemu naselju (npr. nekoč samostojna Spodnja Šiška, Zgornja Šiška, Vižmarje, Brod, Tacen so danes Ljubljana).

V tem primeru zahteva geolociranje dogajališč zgodovinskih povesti veliko ročnega urejanja podatkovne zbirke in je tudi sicer zamudno. Šele urejene koordinate

¹ Prim. tudi URBANC in JUVAN v tej številki revije.

naselij, gorovij, dolin, regij in podobnega omogočajo, da jih lahko prikažemo tudi na digitalnih zemljevidih.

Nekatere pokrajine in kraji so po zaslugi posameznih plodovitih pisateljev in zaradi burnejše zgodovine oz. zgodovinske pomembnosti močnejše zastopani kot drugi. Ivan Pregelj je postavil v ospredje Tolminsko 18. stoletja (kar polovica njegovih zgodovinskih pripovedi se dogaja tu), France Bevk Cerkljansko, Ožbalt Ilaunig in Metod Turnšek grad Rebrco (Rechberg) pri Železni Kapli na Koroškem, samo Železno Kaplo tudi Florjan Lipuš, Peter Bohinjec kraje med Kranjem in Tržičem, Mimi Malenšek železarsko Kropo in okoliške kraje.

Slovenska zgodovinska povest, ki je predstavljala srednji vek, se je najraje dogajala na Primorskem, npr. France Bevk (*Umirajoči bog Triglav*, 1930) in Joža Lovrenčič (*Cesta in njen voz*, 1929), ki sta poročala o zapoznelih pokristjanjevalskih akcijah na odročnem Kobariškem, in Saša Vuga. Šlo je za del narodnega organizma, ki je bil na vrhuncu žanra med obema vojnama pod Italijani. Zgodovinska izkušnja, ki naj bi jo bralec iz besedil razbral, je učila, kako kratka je zavojevalčeva oblast: Slovenec na Primorskem je skozi vso zgodovino menjaval gospodarje, pa je vendar preživel.

Pregelj je dogodke umeščal v različne slovenske pokrajine in knjige naslavljal na pokrajinskega bralca: *Petra Pavla Glavarja* je namenil Kranjcem, *Magistra Antona Kraševcem*, *Zgodbe zdravnika Muznika* Tolmincem; če bi hoteli med zgodovinskimi povestmi videti tudi povest *Božji mejniki*, potem bi seznamu pokrajin, ki jih je načrtno postavljaj v literaturo, lahko dodali tudi Istro.

Junaki zgodovinskih povesti in romanov so neprimerno mobilnejši od junakov kmečke povesti in so se veliko selili, od tod obilica krajevnih imen. Najpogosteje je kot dogajališče v zbirki zapisana Ljubljana (50-krat), sledijo Dolenjska (24) z Novim mestom (11) in Stično (6), Gorenjska (15) s Kranjem (10), Bledom (6) in Bohinjem (5), Koroška (14), Tolminska (14), Štajerska (11) z Mariborom (8), Celjem (7) in Ptujem (7). Primorska je zastopana z Gorico (13), Trstom (11) in Čedadom (8). Od bolj oddaljenih lokacij so pogosti Dunaj (16), Bizanc (10), Rim (10) in Oglej (8).

Prostor je izpostavljen že v naslovih zgodovinskih pripovedi – besede iz podstave *grad* (12) in *samostan* (4) kažejo na srednjeveško dogajališče, drugi pogostejši prostorski izrazi v naslovu so *svet 'mundus'* (5), *pot* (5), *cesta*, *Ljubljana*, *Emona*, *devinski*, *Krka*, *Kranj* (2); nekaj prostorskih določil je tudi v podnaslovih: *Ljubljana* (4: *iz ljubljanske preteklosti*, *ljubljska zgodba*, *o ljubljanski in izanski revoluciji*, *roman iz baročne Ljubljane*), *Dunaj* (2), sicer pa je izrazje v podnaslovih po žanrskem pričakovanju tako, da tekste določa v prvi vrsti časovno in ne prostorsko. Naslednje prostorske informacije dobi bralec skupaj s časovnimi praviloma takoj v prvih stavkih oz. odstavkih pripovedi.

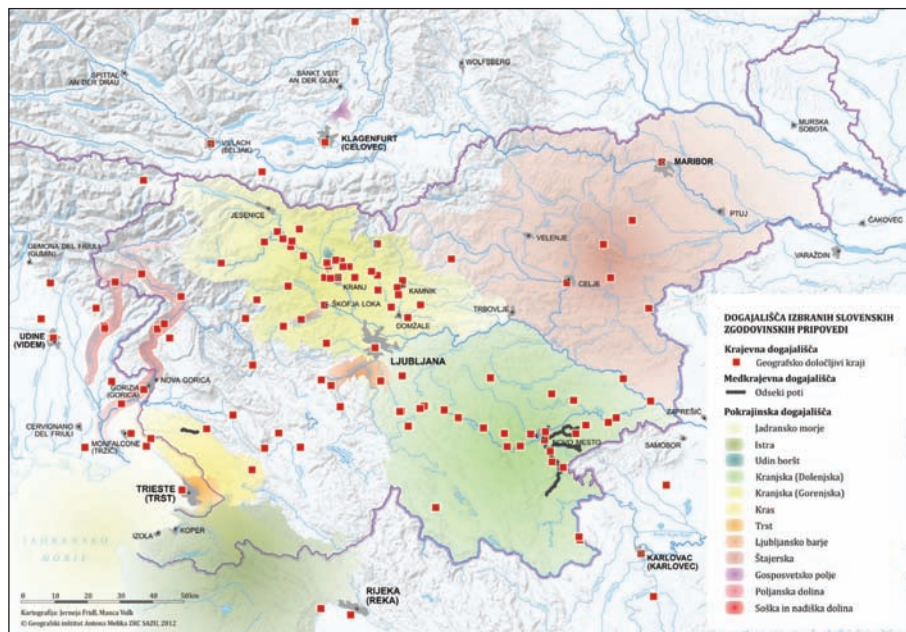
Slovenski zgodovinski roman je preokupiran z domačimi zgodovinskimi dogajališči, vendar se ne prav droben del žanrskega korpusa že od samih začetkov dogaja drugje: Radivoj Rehar je dogajanje postavil na utopično Atlantido, Finžgar *Pod slobodnim soncem* daleč na Balkan, Matej Prelesnik v severno Nemčijo, roman o antiki se je dogajal v Rimu, Bartolov *Alamut* v Iranu itd. Krajevno oprijemljivost dogajanja skupaj s časovno običajno pripisujemo realizmu.

4 Kartiranje literarnih prostorov

Ob prebiranju zgodovinskih povesti se nam zastavljajo vprašanja, kako na literarne opuse skozi zgodovino vplivajo fizične, antropogene in družbene značilnosti geografskega prostora, kako je literatura svoj življenjski prostor besedilno predstavljala, kako je s tem vplivala na družbeno dojemanje prostora, kako so se v literaturi na prostore vezale različne skupnostne identitete, zlasti nacionalna. Na ta in podobna vprašanja bomo poskušali odgovoriti s projektom Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z GIS, katerega glavni cilj je preučiti razvoj medsebojnih vplivov med geografskim prostorom, večinsko poseljenim s Slovenci, in slovensko literaturo v obdobju 1780–1940. Za namene kartiranja slovenske literarne kulture so bile zasnovane štiri podatkovne zbirke, za katere zbiramo podatke: literarnozgodovinski podatki iz življenja avtorjev, literarno-institucionalno omrežje, medijska infrastruktura in spomin. Za raziskavo o literarno predstavljenih prostorih, ki ima v projektu sicer obrobno vlogo, sva poskusno prilagodila že oblikovano podatkovno zbirko dogajališč slovenske zgodovinske pripovedi (HLADNIK in JAKOPIN 1999). Pri tem ne gre za ponavljanje, potrditev, zavrnitev ali modifikacijo sklepov, ki so bili na podlagi podatkovne zbirke dogajališč že zapisani, ampak za pretvorbo prostorskih podatkov iz obstoječe besedilne oblike v geografski informacijski sistem, ki omogoča prostorske analize tabelaričnih podatkov in grafično predstavitev rezultatov v obliki tematskih zemljevidov. Ker želiva na začetku le preizkusiti primernost predvidenega programa ArcGIS, sva se zadovoljila z izborom 48 zgodovinskih pripovedi. Kriterij za izbor je bila vključenost avtorjev, njihovih založb in časopisov, kjer so objavljali, ter dogajališč v druge podatkovne zbirke projekta, kar naj bi vsaj delno omogočilo povezovanje, primerljivost in prostorsko analizo podatkov; do neke mere je na izbor vplivala tudi reprezentativnost (produktivnost avtorja, zastopanost pokrajine, zastopanost žanrskega tipa).

Iz podatkovne zbirke slovenskega zgodovinskega romana, ki je v formatu EVA, sva za naše potrebe izbrala le posamezna relevantna polja, jih shranila v goli besedilni format in jih uvozila v Excel. To so bila polja za prostor in polja z osnovnimi bibliografskimi podatki: ime avtorja, naslov in podnaslov povesti, kraj in leto izida. Polju s krajevnim imenom, kot je bilo zapisano v romanu, sva dodala polje z ustreznim današnjim geografskim poimenovanjem, polje za spol avtorja ter letnico in kraj rojstva in smrti. Smiselno se je zdelo dodati še povezavo na geslo o avtorju na Wikipediji in povezavo na celo besedilo na spletu, po možnosti na Wikiviru. Poskrbeti bo treba še za polje s povezavo na geslo o romanu v Wikipediji in za polje s povezavami na wikipedijska gesla o krajih in z njimi povezanih zgodovinskih dogodkih, v perspektivi pa še za možnost virtualnega časovnega popotovanja po literarno najbolj eksploatiranih zgodovinskih dogajališčih. Tako pripravljeno Excelovo preglednico sva uvozila v program ArcGIS, kjer sva najprej z operacijo združevanja dveh podatkovnih preglednic avtomatsko dodala koordinate slovenskim krajem, ki so imeli izpolnjeno polje z današnjim geografskim imenom. Za vse ostale kraje sva morala koordinate vnesti ročno. Pri tem sva zaradi različnih koordinatnih sistemov ločila dogajališča v Sloveniji od tistih v tujini. Točkovne objekte, predvsem naselja, sva enostavno geolocirala z GIS-operacijo »Add X/Y data«, medtem ko je bilo

treba površinsko obravnavana literarna dogajališča omejiti z ročno digitalizacijo poligonov.

Slika 2: Dogajališča slovenskega zgodovinskega romana za 48 izbranih zgodovinskih pripovedi.

Pri natančnejšem pogledu v tako prečiščeno zbirko se je izkazalo, da so bili popisi dogajališč v romanih opravljeni različno natančno: ponekod so bile ekscerpirane vse krajevne oznake, drugod so bili vpisani le nadrejeni prostorski pojmi, kot so Cerkljansko, Tolminsko, Dolenjska ipd. Ker je velik del izbranih besedil dostopen na spletu, je bilo mogoče dokaj hitro pomanjkljive podatke dopolniti. Povzemajoče pokrajinske oznake so bile v primeru obstoja konkretnih dogajališč umaknjene. Nekaterih zgodovinskih krajev zaradi drugačnega zapisa ali iz drugih razlogov ni bilo mogoče identificirati in opremiti z današnjimi imeni, npr. otok Kalamas pred Korintom in otok Avgon severovzhodno od Krete v Malovrhovih *Strahovalcih dveh kron* (1907). Nedoločljiva je tudi vas B. v Mandelčevi povesti *Jela* (1858); špekulirati bi se sicer dalo, da gre za Bled ali Bodešče. Posamezna krajevna oznaka ostaja dvomljiva, npr. kraj Portis za »grad Črna skala« ob Tilmentu na začetku furlanske nižine. Odprto ostaja vprašanje, ali sploh označevati kraje, ki se v romanih samo omenjajo ali se o njih pripoveduje, dogajanje pa tja ni neposredno umeščeno, npr. Cremona, Luzzara, Torino v Italiji in Lützen, Nürnberg, Dachau, Hochstätte v Nemčiji (Ivan Tavčar, *Visoška kronika*, 1919).

Poglejmo si od blizu, kako se dogajališča konkretno pojavljajo v romanih in kako so bili oz. naj bi bili krajevni podatki vneseni na zemljevid; začetni zgledi so iz uvo-

dnih stavkov ali odstavkov zgodovinskih pripovedi Ivana Preglja, v nadaljevanju pa iz pasusa v romanu *Človek proti človeku* Franceta Bevka.²

Bilo je prve dni meseca julija v letu 1712. Komaj se je bilo vzdignilo sonce iz jutra proti poldnevu, že je zalila dušeča soparica **vsoto tolminsko kotlino** in kar vidno kipela *iz zrelih polj in prisojnih lazov*. (Ivan Pregelj, *Tolminci*) > Najenostavneje je lokacijo označiti s ploskvijo, ki jo izriše izbira naselja Tolmin, vendar je mišljeno verjetno nekoliko širše področje, natančneje vsekakor težko določljivo. Pisateljevi predstavi se bova najbolj približala, če bova območje omejila z očmi bralca in se ob tem oprla na številne naravnogeografske regionalizacije pokrajin (BELEC idr. 1998). Za podrobnejši prikaz lahko poleg ploskovne omejitve prikaževa tudi točke z imeni pozneje naštetih krajev v tolminski kotlini.

Ob prvi zori dne 24. maja 1498 se je dvignil mlad popotni črnošolec **raz stopnice pri samostanski cerkvi svetega Marka v Firenci**, kjer je bil v molitvi in dremcu prebil noč. (Ivan Pregelj, *Plebanus Joannes*) > Točkovno določljiva lokacija, vendar Googlov ogled ulic kaže, da pred cerkvijo sv. Marka v Firencah ni (več) nobenih stopnic.

Bilo je v kresni noči leta 1721. Svetlo so plale zvezde **nad zemljo, ki leži od Ljubljane na vzhod in sever**. (Ivan Pregelj, *Odisej iz Komende*) > Ploskovno, vendar ne natančno določljivo področje.

Poznojesenskega popoldne v letu tisoč šest sto je prispel priletan popotni človek **z Brda med pristave mesta Kranja**. (Ivan Pregelj, *Bogovec Jernej*) > Ker ne gre za pot, ampak za prihod, in ker ni jasno, za kateri del Kranja gre, sva označila kraj Kranj s točko.

Bilo je leta šestnajst sto osemdesetega že proti koncu meseca novembra. **Nad primorsko obaljo od Priluke do Reke in dalje** se je še vedno smejalo najlepše jesensko nebo. (Ivan Pregelj, *Peter Markovič*) > Ploskovno, vendar ne natančno določljivo področje, saj Priluka kot krajevno ime v Kvarnerju ne obstaja več. Spletišče Baysider.com jo umešča v najbolj severno točko Kvarnerja, kjer je obalna ulica dobila ime Preluk.

V desetem letu je bilo, za tistim, ko sem v letu sedemnajst sto petinšestdesetem, na zadnji dan Mensis Aprilis **svoyo komendsko župnijo** po dvajsetih letih **zapustil pa se med Dolenjce preselil, kjer sem si v Lanšprežu graščino kupil [...]** (Ivan Pregelj, *Regina Roža ajdovska*) > Označevati na zemljevidu zapuščeno župnijo v Komendi ali celo Dolenjsko se ne zdi smiselno, pač pa s točko samo lokacijo Lanšprež, ki je Register zemljepisnih imen ne pozna. Od porušenega gradu je ostala samo kapela, ki jo točkovno umestimo v dolino Lanšprešičice južno od Mirne.

Sonce, ki je bilo vžšlo v vetrovnem jutru za god svetega apostola in evangelista Mateja v letu petnajst sto štiriinpetdesetem, je našlo **na potu od kraškega Komna proti Koblji glavi** zgodnjega popotnika, ki je hodil kaj trudno in težko. (Ivan Pregelj, *Magister Anton*) > Lokacijo sva označila z linijo, ki poteka po trasi današnje ceste med krajema Komen in Kobjeglava na Krasu. Mogoče bi jo lahko označila tudi s točko, ker je razdalja samo šest kilometrov in ker dogajanje ni popisano za celo dolžino, ampak samo za geografsko nedoločljivo točko na tej poti.

² S krepkim tiskom so v citatih označeni geografsko poimenovani prostori, z ležečim pa mikrolokacije brez lastnega imena.

Zvečer pred tretjim petkom v aprilu leta sedemnajst sto štirinajstega, eno uro potem, ko je odzvonilo vernim dušam, so se oglasili kakor na dogovorjeno znamenje vsi zvonovi **na Tolminskem**. (Ivan Pregelj, *Matkova Tina*) > Tolminsko je še širše področje od Tolminske kotline, ki obsega tudi Kobariško na severu in meji na Cerkljansko, Idrijsko in Goriško. Ker so v besedilu omenjeni konkretni kraji, bomo poleg cele pokrajine označili tudi te.

Bilo je v svetem letu petnajst sto petdesetem. Strašno zgodaj se je mračilo, ob štirih popoldne, dasi je bil že čas prve pomladi, teden pred tretjo postno nedeljo. Mrak pa ni prihajal **od vzhoda**, legal je [...] **nizko v ozke doline in ceste med Kolovratom, Krnom in Mrzlim vrhom**. (Ivan Pregelj, *Sin pogubljenja*) > Našteti vrhovi zamejujejo trikotnik s 6–8 km dolgimi stranicami, ki ga zaradi nadaljnjih natačnejših krajevnih oznak ni smiselno označiti.

Vojvoda Albreht se je utaboril **v Venconu**. (France Bevk, *Človek proti človeku*: 207) > Venzona (furlansko Vençon/Vençon, slovensko Pušja vas) je točkovno določljivo mesto ob Tilmentu.

Patriarhu se **čedadsko vrata** niso odprla. Prebivalci **Pordenoneja** so trepetali *za svojimi zidovi*. > Točkovno določljivi mesti Čedad in Pordenone, slednje med Vidmom in Benetkami.

Videmska vrata so našli odprta na stežaj. > Ker ne vemo, za katero stran mesta Videm (Udine) gre, točkovno označiva kar celo mesto.

Na mizi je ležal **zemljevid Frijulskega**. Na njem so bila zaznamovana **vs a mesta in gradovi**. Poleg nekaterih mest in gradov je bilo narejeno znamenje križa. Meči in vislice. **Mesti Čedad in Pordenone. Vsi gradovi v Karniji, v Tarčentu, gradovi Melsa, Castellerija, Villalte, Socchiave, Soffumberga** [...] in še in še. (France Bevk, *Človek proti človeku*: 209) > Mesta in gradovi ali njihove ruševine so točkovno določljivi pod imeni Castello Di Villalta severovzhodno od Vidma in Castello di Soffumbergo severno od Čedada. Mesto Socchieve zahodno od Tolmezza (slov. Tumeč, furlansko Tumieç/Tumieč) nima gradu, lahko bi bil mišljen grad Lavazzo 44 km severno. Gradu Melsa nisva znala najti, Castellerio je naselje v občini Pagnacco v Videmski pokrajini, vendar brez podatkov o gradu. Tarčent (Tarcento) je kraj severno od Vidma s komaj vidnimi razvalinami gradu. Pokrajini Furlanije in Karnije, ki je del Furlanije in zajema južna pobočja Karnijskih Alp severzahodno od Vidma in spadajo vanjo tule našteti kraji, ni bilo smiselno posebej označiti.

5 Literarni podatki na spletnih zemljevidih

Umeščanje literarnih podatkov na spletni zemljevid in preučevanje medsebojnih vplivov med geografskim prostorom ter slovensko literaturo, kakor ga predvideva projekt Prostor slovenske literarne kulture, ima svojo predhodnico v treh zbirkah. Najobsežnejša je zbirka Rojstni kraji slovenskih literatov (SLUNEČKO 2010) na Geopediji s 638 slovenskimi pisateljskimi imeni. Vsebuje povezave na gesla o avtorjih na Wikipediji in tudi na njihova besedila. Manj obsežen in natančen je sloj Zgodovinski

romanopisci z označenimi rojstnimi kraji vseh 123 piscev slovenskega zgodovinskega romana in povesti s poznano biografijo (HLADNIK 2008)

Najmlajša literarna zbirka na Geopediji z naslovom Literarni spomeniki (2011) določa spominska obeležja pisateljev. Trenutno obsega 82 zapisov, ki jih sestavlja povezava na Wikipedijo, oznaka tipa spomenika (nagrobnik, rojstna hiša, kip, spominska plošča ...), besedilo na spomeniku, opis lokacije, npr. ulica in hišna številka, pri kipih ime kiparja in leto postavitve, ocena stanja (npr. zanemarjen) in fotografija spomenika. Postavili so jo študentje 4. letnika slovenistike v diplomskem seminarju leta 2011/12, v naslednjih letih jo nameravamo dopolnjevati.

6 Sklep

Pričujoča razprava je ena od študij primerov o soodvisnosti geografskega prostora in literarne imaginacije v okviru temeljnega projekta Prostor slovenske literarne kulture: Literarna zgodovina in prostorska analiza z geografskim informacijskim sistemom. Z njo smo želeli opozoriti, da se v zgodovinskih povestih poleg domišljjskih prostorov, ki niso prostorsko določljivi, pogosto pojavljajo realni prostori, ki reprezentirajo naravne, politične in etnične meje v obdobjih, v katerih se zgodbe dogajajo. Tudi ti so lahko podvrženi zavestnim prostorskim prilagoditvam pisatelja. Izpostavili smo nekaj ključnih dilem, ki se porajajo ob umeščanju lokacij na zemljevid.

Uporabljena podatkovna zbirka Slovenskega zgodovinskega romana je bila za problematiko prostora že konzultirana, zato prelomnih novih spoznanj o prostoru v slovenski zgodovinski pripovedi, ki naj bi jih prinesla predstavitev besedilnih informacij o dogajališčih v preglednici in na zemljevidih, nismo pričakovali. Prevedba besedilnih lokacijskih podatkov v slikovni prikaz je usmerila našo pozornost na tehnično obdelavo besedil in na časovno specifične in avtorsko prepoznavne načine njene prezentacije. Ko bo po predstavljenem vzorcu s prostorskimi podatki dopolnjen in predstavljen na javno dostopnih spletnih zemljevidih cel korpus slovenskih zgodovinskih pripovedi, bo zbirka pridobila na svoji didaktični in nacionalnoreprezentativni vrednosti.

VIRI IN LITERATURA

- BORUT BELEC idr., 1998: *Slovenija: Pokrajine in ljudje*. Ur. Drago Perko in Milan Orožen Adamič. Ljubljana: MK, 1998.
- DENIS COSGROVE, 1999: *Introduction: Mapping Meaning*. London: Reaktion Books. 1–23.
- DANIEL DORLING in DAVID FAIRBAIRN, 1997: *Mapping: Ways of Representing the World*. Harlow, London: Longman. 1–184.
- JERNEJA FRIDL in MIMI URBANC, 2006: Sporočilnost zemljevidov v luči prvega svetovnega atlasa v slovenskem jeziku. *Geografski vestnik* 78/2. 53–64.
- MIRAN HLADNIK, 2008: Zgodovinski romanopisci: Rojstni kraji pisateljev slovenskega zgodovinskega romana in povesti. Geopedija.

- , 1990: *Slovenska kmečka povest*. Ljubljana: Prešernova družba, 1990.
- Miran HLADNIK in Primož JAKOPIN, 1999: *Slovenski zgodovinski roman: Podatkovna zbirka*. Na spletu.
- , 2000: *Slovenska kmečka povest: Podatkovna zbirka*. Na spletu.
- Drago KLADNIK, 2005: *Zemljepisna imena v Atlantlu in njihov pomen za sodobno imenoslovje*. *Atlant*. Ur. Jerneja Fridl, Drago Kladnik, Milan Orožen Adamič, Drago Perko, Mimi Urbanc. Ljubljana: Založba ZRC. 14–15.
- Literarni spomeniki. Geopedija. 2011
- Donald Francis McKENZIE, 1986: *Bibliography and the Sociology of Texts*. London: The British Library. 1–70.
- Josef NADLER, 1912–1927: *Literaturgeschichte der deutschen Stämme und Landschaften*. Regensburg: J. Habel.
- Siegfried ROBERT NAGEL, 1907: *Deutscher Literaturatlas: Die geographische und politische Verteilung der deutschen Dichtung in ihrer Entwicklung nebst einem Anhang von Lebenskarten der bedeutendsten Dichter auf 15 Haupt- und 30 Nebenkarten*. Dunaj, Leipzig: C. Fromme.
- Urška PERENIČ, 2012: *Kartiranje biografij pomembnejših (slovenskih) književnikov: Od začetkov literarnega kartiranja na pragu 20. stoletja do sodobne prostorske analize v GIS*. Rokopis.
- Mojca SLUNEČKO, 2010: *Rojstni kraji slovenskih literatov*. Geopedija.